

стыке трьох культур: західної (центральноєвропейської), північно-східної (московської) та південно-східної (османської).

Ключевые слова: Центральна Україна, пізнє середньовіччя, бароко, кераміка, іконографія.

Куштан Д.П. Сюжетні кахлі доби пізнього бароко за матеріалами Центральної України

У статті на прикладі археологічних комплексів XVII–XVIII ст. з Центральної України, аналізується іконографія сюжетів, присутніх на пічних кахлях. Виокремлюються наступні типи сюжетів: 1) Геральдичні; 2) Релігійні; 3) Міфологічні, алегоричні, зооморфні; 4) Жанрові. Завдяки особливостям політико-географічного розташування регіону, центральноукраїнські гончарі напрацювали свій оригінальний стиль у орнаменталізації кахлів, що сформувався на стику трьох культур: західної (центральноєвропейської), північно-східної (московської) та південно-східної (османської).

Ключові слова: Центральна Україна, пізнє середньовіччя, бароко, кахлі, іконографія.

Kushtan D.P. Subject Glazed Tiles by Late Baroque Period from Central Ukraine

The article deals with the analysis of subject glazed tiles found in archaeological complexes in Central Ukraine dating by XVII–XVIII st. The types of subjects are: 1) heraldically, 2) religious, 3) mythological, 4) stylistically. According to political and geographical location of the region, potters from the Central Ukraine elaborated their original style. It has been formed on the base of three cultures: western (Central European), north-eastern (Moscovian) and south-eastern (Osmanian).

Key words: Central Ukraine, late middle ages, baroque, tiles, iconography.

УДК 94(477)“1920”:369.03

Олена ЛАТИШЕВА
(Сімферополь)

Державне страхування майна від вогню в сільських районах Чернігівщини в 1921–1927 роках: перспективи відображення у музейних колекціях

Концепція розвитку будь-якого музею спрямована на виконання загальнодержавних і регіональних програм у галузі культури та музейної справи, збереження музейної колекції та поповнення її новими пам'ятками, пов'язаними з історією досліджень в Україні, дослідження гуманітарних аспектів, пошук нових форм роботи над залученням дітей і молоді до наукової, технічної та художньої творчості, засвоєнням наукового й культурно-духовного надбання людства, надання консультативної та науково-методичної допомоги музеям на громадських засадах, шкільним музеям і музейним куточкам.

Колекції історичних музеїв викликають особливий інтерес і в дослідників, і у відвідувачів. Зібрання таких музеїв відрізняються складною структурою, що відповідає різноманітності проявів історичних і соціально-економічних процесів, до яких і належить процес запровадження страхування. Комплектування музейного фонду триває протягом довгочасного періоду, цілеспрямовано формуючи колекції матеріалів, які дозволяють найбільш яскраво і наочно й різнобічно висвітлити певний період розвитку суспільства.

Результати науково-дослідної роботи працівників музеїв оформляють у вигляді нових виставок, розділів експозицій, каталогів, методичних розробок екскурсій, наукового опису цінних експонатів; результатом науково-дослідної роботи вченого є статті й монографії з різних питань науки, пов'язаних із матою дослідження.

Знання про минуле завжди є фрагментарним, частина інформації знаходиться в музейних колекціях, частину дають архівні фонди та бібліотеки. Тому важливо об'єднати зусилля різних інститутів і установ, що виконують функцію зберігання історичної пам'яті. Розуміння цього повинно існувати на рівні як держави, так і певного дослідження. Відтак, матеріал даного дослідження може бути використаний у музейній роботі для висвітлення соціальної політики радянських органів влади в Чернігівській губернії, у деталізації провадження та здійснення страхування в українському селі.

Проголошення у березні 1921 р. нової економічної політики означало відродження кооперації, приватнопідприємницької діяльності різних соціально-економічних груп населення в містах і селах, співіснування приватних, державних, колективних, акціонерних господарських об'єднань, значно пожвавивши економічну активність людей, відтак – і майнові відносини. Виникла нагальна потреба захисту майнових прав, а також відшкодування збитків, завданих унаслідок стихійного лиха, людського фактору тощо.

У літературі з історії та теорії страхування, яка виходила до 1917 р. та протягом 1920-х років, використовувалися спеціальні терміни, поняття, визначення, навіть з'явилися словники спеціальних термінів [1]. У них постає фахова термінологія, здійснено класифікацію видів страхування. Зокрема, класифікація видів страхування залежала від об'єкту страхування (особисте, майнове), від терміну й технічних розрахунків (довготермінове, елементарне), від мети (підприємницьке, громадське) [2]. Фактично існували різні види страхування: авіаційне, автомобільне, гарантійне, колективне, групове, життя, кооперативне, державне, майнове, окладне, від градобиття посівів, від нещасних випадків, від вогню тощо. Конкретні види страхування мали майнову складову, а деякі (державне, кооперативне, громадське) можна було б віднести до організаційних форм. Страхування, як термін і явище, означало один із видів громадської взаємодопомоги, що ставило за мету повернення збитків або їх попереднє унеможливлення. Цікавим є тлумачення державної форми страхування, яке могло бути добровільним або у вигляді "публічно-правової повинності" [3]. Цей аспект вартий системного дослідження.

У декреті 6 жовтня 1921 р. та 25 листопада 1921 р., що мав безпосередньо стосуватися України [4], було відхилене державне добровільне й обов'язкове страхування, які, на наше переконання, слід віднести до принципів державного майнового страхування; відтепер його здійснення відбувалося у формі окладного та неокладного страхування, тобто належної оцінки майна об'єкту страхування. Для вивчення майнового страхування в сільських районах, окрім суто прикладних термінів, важливо з'ясувати спільні та відмінні ознаки зазначених принципів і форм страхування. Невідкладне страхування – один із видів обов'язкового страхування державного майна, переданого в оренду юридичним і фізичним особам, яке оформлялося в індивідуальному порядку згідно договору між державою та приватною особою. Окладне страхування також належало до обов'язкового, яке охоплювало майно певного виду (будівлі, худобу) та укладалося без попередньої заяви. Термін дії окладного страхування відповідав господарському року, тобто від 1 жовтня до 30 вересня наступного календарного року, і охоплювало в

сільському господарстві страхування будівель від вогню, сільськогосподарських тварин від смерті, культур від побиття градом.

Декрет 6 жовтня 1921 р. передбачав функціональну послідовність запровадження державного страхування майна – спочатку добровільного, згодом обов'язкового. Страхові операції в Україні фактично розпочалися з березня 1922 р., але спорадично. Пропонувався календарний рік, але домовилися запровадити окладне обов'язкове страхування лише з 1 липня 1922 р., тобто реєстрацію об'єктів, тарифікацію, умови стягнення премії, платежів [5]. В сільських районах Чернігівської губернії реалізацію розпочали з 1 липня, а повернення страхових платежів – з 1 листопада [6]. Також із 1 жовтня в Чернігівській губернії запроваджувалося страхування худоби від загибелі. Загалом, окладне обов'язкове страхування худоби в Україні мали розпочати з 1 листопада 1922 р. Здійснення страхування від побиття градом культур переносилося з 1 березня 1923 р. Укрдержстрах на своєму засіданні 17 серпня 1922 р. пропонував іншу формулу страхування худоби від загибелі, поділивши райони на 2 пояси: для першого (Харківська, Полтавська, Чернігівська, Київська, Катеринославська) впроваджувалося обов'язкове страхування з 1 жовтня, для другого (Волинська, Запорізька, Миколаївська, Донецька, Кременчуцька) – добровільне.

Губстрахвідділи, використовуючи земську страхову статистику або об'єкти обов'язкового страхування, сподівалися отримати з 1 липня до кінця року 163 млн. крб. страхових надходжень від окладного страхування майна в сільських районах. Для Чернігівської губернії, на території якої діяло обов'язкове страхування, середня норма забезпечення двору була єдиною – 6000 крб. при тарифові 2,5 % [7]. Єдина окладна норма, тобто страхова сума оцінки майна, спочатку стосувалася всіх будівель селянського двору, незалежно від їх кількості та якості, позаяк, органи держстраху не мали вичерпної інформації про економічний розвиток кожної з губерній, про платоспроможність селянських господарств. Однак, єдині норми та єдині тарифи не сприяли успішному проведенню страхування, тому що господарства вирізнялися за майновим статусом – наявністю будівель, рівнем статку тощо.

Ураховавши досвід роботи перших місяців державного майнового страхування в Україні, а також частоту пожеж, економічний стан районів, місцеві контори держстраху почали здійснювати диференційований принцип тарифів і норм страхового забезпечення. Так, на черговий рік окладного обов'язкового страхування, котрий починався з 1 жовтня 1922 р. та завершувався 30 вересня 1923 р., були встановлені норми страхової оцінки в межах 10–40 тис. крб. за об'єкт страхування при тарифові від одного до 1 крб. 75 коп. зі 100 крб. страхової суми оцінки майна [8]. Середня норма забезпечення двору визначалася Укрдержстрахом, а норми оцінки будівель – місцевими органами, які запроваджувалися губвиконкомами.

Початковий період майнового страхування, який припав на першу половину 1922 р., виявився експериментальним для становлення радянської системи майнового страхування у сільських районах Чернігівської губернії.

Страхування житлових і господарських будівель селянського двору належало до пріоритетних видів майнового страхування. 23 січня 1922 р. РНК УСРР скасував всеукраїнську та губерніяльні протипожежні комісії, передавши їх функції пожежним відділам при губвиконкомах [9]. На переконання фахівців, пожежна та страхова спра-

ва мали спільний об'єкт – пожежу, а також єдину мету – боротьбу з ними, відтак, страхування від вогню складалося з трьох видів: превентивного (попередження пожежі), репресивного (вогнегасіння), відшкодування на відновлення будівель [10].

Показником сприйняття населенням ідеї та умов страхування будівель від вогню є кількість страхових випадків (особливо для 1922–1923 р., коли інфляція була захмарною), тому загальна сума страхових платежів і премій у цьому виді майнового страхування лише засвідчувала пріоритетність добровільного чи обов'язкового принципу. Протягом березня 1922 – травня 1923 р., як зазначалося у звіті Укрдержстраху, його діяльність стосовно страхування майна сільського господарства, у т.ч. Чернігівської губернії “мала фіскальний характер, що виявився у нагромадженні великої суми (понад 80 трильйонів, але в абсолютно мізерному поверненні селянству за збитки від вогню і смертності худоби (429 млрд. крб.) і мізерній участі у попереджувальних заходах (усього 100 млрд. [крб..])” [11]. Підкреслювався надзвичайно малий відсоток звернення селян до органів держстраху стосовно повернення збитків від вогню: 235 млрд. крб. при 19 трл. крб. премії [12]. Селянство сприймало обов'язкове страхування як черговий податок.

Для селян, які страхували нерухомість, видавали “Бібліотеку сільського страховика”, в якій доступно пояснювали техніку страхування, зміст окремих термінів. Наприклад, страхова премія – це та сума, яку селянин мав сплатити страховику, тобто конкретному агентству. Інколи поняття “премія” замінювалася на страховий платіж. Упорядники спеціальних довідників підкреслювали відмінність між преміями, тобто внесками селян державним установам за страхування майна, та “страховою винагородою” – видатком держстраху за збитки від вогню. Селяни дуже переймалися оцінкою їхніх будівель, тобто встановленням страхової суми – межі відшкодування втрати майна. Якщо страхова оцінка будинку становила 5 тис. крб., то селянин міг застрахувати на 1000, 2000 крб., але не більше оцінки. Для визначення суми страхового відшкодування користувалися такою формулою: вартість реальних збитків множили на застраховану суму та ділили на суму страхової оцінки [13]. Враховувалася вартість збитків, але не вона поверталася господареві, а перерахована у такий спосіб сума, що також зменшувало зацікавлення селян.

Державні страхові організації, які діяли на засадах розрахунку, прагнули максимального вилучення коштів зі страхових операцій, тому вимогливо ставилися до страхових премій, тобто до стягнення страхових платежів. Формування страхової премії також мало свою формулу: з кожної сотні загальної страхової суми стягували тариф, тому її ще називали тарифом премії. Якщо сума оцінки становила 100 тис. крб., то річна премія при тарифові 1,5 крб. становила ($100 \times 1,5$) – 150 крб.

В окладному страхуванні майна сільського населення, крім тарифу, важливе значення мала страхова сума, тобто норма страхової оцінки, її максимальна межа. Всі операції страхування у 1922–1923 р. оцінювалися у грошових знаках 1923 р., коли курс карбованця знецінився, але з 1 червня Держстрах установив повернення страхових відшкодувань у золотих карбованцях, а норми і тарифи на 1923–1924 р. були закладені в червоних карбованцях – “червінцях” [14]. Страхові суми дорівнювали приблизно довоєнним показникам, а тарифи дещо меншими. В 1922–1923 р. тариф становив 1,25 крб., у 1923–1924 р. – 79 коп. За 1922 р. було отримано від селян премії понад 2 млн. золотих крб. на окладному обов'язковому страхуванні, а добровільного від вогню – 1,5 млн.

крб. [15]. Органам держстраху вдавалося тоді отримати 80 % суми нарахованого окладного страхування [16], що загалом свідчило про фіскальний характер їхньої роботи, тому що в умовах посухи та голоду 1921–1922 років платоспроможність сільського населення була низькою. За даними Держстраху, органи якого протягом січня – вересня 1922 р. проводили страхові операції, добровільне страхування від вогню дало 62 %, а окладне обов’язкове 38 % страхових зборів, питома ж вага надходжень саме від “пожежного” страхування сягнула 85 % усієї суми страхових зборів [17]. Збір премії в 1923–1924 р. порівняно з попереднім роком збільшився у 2 рази [18]. Завдання щодо отримання премій Чернігівським губстрахом було перевиконане і становило 107,2 % [19]. Держстрах створив спеціальний фонд стимулювання працівників за виконання страхових операцій: від 0,25 до 0,5 ставки за успішне страхування від вогню й отримання страхових премій від населення [20]. Середня страхова сума оцінки майна селянського двору в 1923–1924 р. була встановлена в розмірі 144 червінця, а тариф – 79 коп. [21].

Державні органи страхування розвивали добровільне й обов’язкове страхування, хоча перше додавало більше авторитету радянській системі влади, а друге – більше коштів, нагадуючи селянам звичайне оподаткування майна. 7 липня 1924 р. голова Держстраху СРСР Д. Єфремов надіслав Укрдержстраху та конторам циркуляр “Про спрощене добровільне страхування від вогню домашнього майна” та відповідну “Інструкцію”, які стосувалися робітників і службовців, що перебували на обліку соціального забезпечення, а також членів добровільних пожежних команд [22], тому селяни не підлягали безпосередньому страхуванню за цими умовами, якщо члени селянського двору не були службовцями [23].

Анкетне обстеження сільських будівель (тобто їх протипожежного стану), здійснене в 1924 р. через агентів Укрдержстраху в губерніях, торкнулося 3,4 млн. селянських дворів (83 %). Села не мали належного пожежного реманенту, пожежних команд, а дерев’яні та глинобитні будівлі становили 90 % житлового фонду; 91 % мали солом’яні та дерев’яні дахи. Станом на 1 серпня 1924 р. відбулося 7419 сільських пожеж, тобто у кожному восьмому селі, від яких постраждало 10746 селянських дворів [24].

У 1924 р. село дало в цілому в Україні 2,4 млн. крб. страхових внесків зі страхування від вогню [25]; господарства Чернігівської губернії – 72,7 %, страхових платежів від загальної страхової суми їхнього майна [26]. Страховий збір у Чернігівській губернії, як і в Україні загалом, становив 68,8 % застрахованої суми будівель селянського двору [27]. Загальна сума страхування розподілялася не пропорційно кількості зареєстрованих агентами страхових об’єктів, а з урахуванням соціально-економічного типу селянських господарств і наданих пільг. Так, звільнені від сільськогосподарського податку двори повністю або наполовину окладної суми мали пільги: зменшення на 20 % страхового збору. Передбачалися знижки до 50 % для п’ятої частини господарств недорідних районів, а звільнення від внесків страхових платежів найбідніших селян не повинно було перевищувати 5 % усієї кількості застрахованих господарств [28]. Тарифи зменшилися з 80 коп. у 1923–1924 р. до 0,54 коп. у 1924–1925 р., тому кількість застрахованих дворів збільшилася [29].

Страхові операції від втрат, зумовлених пожежами, враховуючи низьку платоспроможність сільського населення, завершувалися з великими “недоїмками”, тобто непогашеними страховими преміями й іншими платежами. Вони накопичувалися в умовах нестабільної грошової системи, інфляції, байдужого ставлення населення до страху-

вання. Недоїмка 1924–1925 р. була зумовлена неврожайним 1924 р., який негативно вплинув на економіку селянських господарств. Операції державного страхування на селі 1924–1925 р., враховуючи всі види – особливо обов’язкове неокладне та добровільне, були визнані незадовільними.

Надходження страхових платежів протягом 1924–1927 років у Чернігівській губернії суттєво зросли і по обов’язковому окладному страхуванню, і по добровільному неокладному страхуванню [30]. В Україні, на Чернігівщині зокрема, діяли також дрібні окружні страху вальні контори не в змозі були широко поставити аквізиторську роботу з добровільного страхування. Пояснення тому вбачалося у впливові “історичних і побутових умов”, які “гальмували розвиток в особливості додаткового страхування від вогню” [31].

Чергова кампанія окладного страхування майна сільського населення, яка відбувалася в умовах стабільного 1926–1927 господарського року, була своєрідним підсумком п’ятирічного функціонування радянської системи державного страхування. “Стовсовно обов’язкових окладних видів страхування, – зазначалося в передовій статті двотижневика Держстраху, – особливо в сільських місцевостях, за минуле п’ятиріччя ми маємо найбільші досягнення і є усі підстави говорити, що найбільш суттєві справи по організації страхової охорони господарських одиниць Держстрахом завершені з успіхом. На теперішній час обов’язковим окладним страхуванням охоплена основна база селянського господарства – будівлі, велика рогата худоба, коні та посіви” [32]. Тарифні ставки на страхування будівель за 1924–1927 роки загалом становили 76–80 коп. на 100 крб. страхової суми, тобто селянин Українського Лівобережжя, де будівлі були переважно з дерева, був зацікавлений в отриманні компенсації на випадок збитків від вогню, а глинобитні хати не викликали особливих зацікавлень їхніх власників щодо страхування, позаяк відшкодування було мізерним. Маломіцним селянам надавали пільги – 10 % від суми страхових платежів щодо всіх видів окладного страхування. В середньому на одну статистичну пожежу в Чернігівській губернії припадало приблизно 1,45 двора.

Отже, підсумовуючи аналіз становлення та розвитку основних видів окладного обов’язкового і добровільного страхування майна селянських господарств в Чернігівській губернії впродовж 1921–1927 років, варто зазначити адміністративно-примусовий метод його запровадження починаючи з другої половини 1922 р. З іншого боку проглядався принцип комерційно-фінансового розрахунку функціонування системи державного страхування, яка мала ознаки своєрідного сільгосподатку, особливо в царині обов’язкового окладного страхування. Доказом останнього є суми премій і страхових платежів селянських господарств, хоча в розрахунку на конкретне господарство вони вирізнялися, позаяк, в українському селі існувала відносна майнова нерівність. Маломіцним селянським господарствам, які не мали продуктивної та робочої худоби, нічого було страхувати, хоча вони й мали “класові пільги”. Умови, штрафи, правила страхування, а також принципи страхової оцінки майна, не викликали матеріального зацікавлення селян.

Протягом 1921–1927 років організаційно та функціонально оформилася радянська система державного страхування майнових відносин в українському селі, внутрішні важелі якої постійно удосконалювалися. Вона виконувала фіскальну функцію через примусове страхування будівель, худоби, культур. До пріоритетів самої страхової справи належало страхування селянської нерухомості від вогню, яке приносило найбільше страхових коштів Укрдержстраху.

Загалом, дослідження нормативно-правової бази державного страхування майна від вогню в сільських районах Чернігівської губернії 1921–1927 роках може слугувати базою для розробки частини загальних або окремих спеціалізованих музейних експозицій, присвячених указаній тематиці.

Джерела та література

1. Словарь страховых терминов / Под ред. Проф. С.А. Рыбникова и В.С. Гохмана. – М.: Изд-во ГПГС, 1925. – 145 с.; *Розеноер С.М.* Страховой справочник (огневое, транспортное и личное страхование). – М.: Финансовое изд-во НКФ СССР, 1925. – 154 с.
2. Словарь страховых терминов... – С. 20.
3. Там само. – С. 104.
4. ЦДАВО України, ф. 400, оп. 1, спр. 510, арк. 63.
5. Там само, спр. 25, арк. 10.
6. Там само, спр. 155, арк. 38.
7. *Богословский В.* Государственное страхование на Украине // Финансовый вестник. – 1922. – № 9. – С. 52–54.
8. Там само. – С. 54.
9. ЗУ України. – 1922. – №3. – Арт. 48.
10. *Богословский В.* О связи пожарного и страхового дела // Вестник государственного страхования. – 1922. – № 10. – С. 12–13.
11. ЦДАВО України, ф. 400, оп. 1, спр. 20, арк. 18.
12. Там само.
13. *Розеноер С.М.* Страховой справочник... – С. 8–9.
14. ЦДАВО України, ф. 400, оп. 1, спр. 510, арк. 16.
15. Там само.
16. Там само, арк. 19.
17. Операции Главного Правления Государственного Страхования // Вестник государственного страхования. – 1922. – №11–12. – С. 31.
18. Операции Госстраха за 1923–24 операционный год // Вестник государственного страхования. – 1924. – №21. – С. 38–41.
19. Там само. – С. 40.
20. О выплате ответственным работникам местных органов Госстраха особого вознаграждения за успешное выполнение операционных заданий в 1923–24 году // Вестник государственного страхования. – 1924. – №42. – С. 42–43.
21. ЦДАВО України, ф. 400, оп. 1, спр. 510, арк. 27.
22. Об упрощенном добровольном страховании от огня домашнего имущества // Вестник государственного страхования. – 1924. – №42. – С. 48–49.
23. ЦДАВО України, ф. 400, оп. 2, спр. 2, арк. 27.
24. Операционная деятельность Укргосстраха // Финансовый Бюллетень. – 1924. – №42. – С. 10–11.
25. ЦДАВО України, ф. 400, оп. 1, спр. 1238, арк. 100.
26. Там само.
27. Финансовые итоги 1924–25 операционного года // Отчет за 1924/25 операционный год. – М., 1926. – С. 7.
28. ЦДАВО України, ф. 400, оп. 2, спр. 2, арк. 20.
29. Там само, арк. 22.
30. Финансовые итоги 1924–25 операционного года... – С. 3.
31. Ведомость со сведениями по СССР о заданиях и о поступлении премии по всем видам добровольного страхования за 1925/26 операционный год // Вестник государственного страхования. – 1926. – № 23–24. – С. 100–101.
32. Наши очередные задачи (К началу 1926–27 операционного года) // Вестник государственного страхования. – 1926. – №19–20. – С. 3.

Латишева О.В. Державне страхування майна від вогню в сільських районах Чернігівщини в 1921–1927 роках: перспективи відображення у музейних колекціях

У даному дослідженні здійснений детальний аналіз особливості здійснення державного страхування майна від вогню в сільських районах Чернігівщини упродовж 1921–1927 років.

Ключові слова: об'єкт страхування, види страхування, майнова складова, державні форми страхування, страхування міське або сільське.

Латышева Е.В. Государственное страхование имущества от пожара в сельских районах Черниговщины в 1921–1927 гг.: перспективы отражения в музейных коллекциях

В данном исследовании предпринят детальный анализ особенностей проведения государственного имущественного страхования от пожаров в сельских районах Черниговщины в 1921–1927 гг.

Ключевые слова: объект страхования, виды страхования, имущественная составляющая, государственные формы страхования, городское или сельское страхование.

Latysheva O.V. State property fire insurance in rural districts of Chernihiv region in 1921–1927: prospects of representation in museum collections.

In this research the detailed analysis of peculiarities of realization of state property fire insurance in rural districts of Chernihiv region in 1921–1927 is done.

Key words: object of insurance, types of insurance, property constituent, state forms of insurance, city or rural insurance.

УДК 666.32:398:738(477)

Людмила МЕТКА
(Опішне)

Глина та глиняні вироби у народній медицині, ветеринарії, лікувальній магічній практиці українців Північно-Дніпровського Лівобережжя у другій половині ХІХ – першій половині ХХ століття

Глина та глиняні вироби впродовж тривалого історичного періоду аж до початку ХХ ст. займали важливе місце в традиційно-побутовій культурі українців. Використання глини передбачала і значна частина, раціонального у своїй основі, народного лікування. Зважаючи на те, що глиняний посуд був на той час чи не єдиним доступним видом посуду в побуті пересічного українця, різні лікувальні засоби: мазі, відвари, напари готувалися саме в череп'яних виробах. Народні знання про лікувальні властивості глини і вплив черепка на ліки, приготовані в ньому, обумовили застосування глиняних виробів й у магічній практиці, зокрема, в якості оберегів – з метою профілактики хвороб “неприродного походження”.

Народна медицина та лікувальна магічна практика потрапила в поле зору таких дослідників, як В. Антонович, З. Болтарович, Н. Виноградов, Хв. Вовк, В. Гнатюк, Н. Данильченко, Д. Єфименко, І. Іванов, А. Каустов, П. Куреннов, Є. Кучинський, Л. Львівський, А. Малинка, М. Маркевич, В. Милорадович, В. Петров, Г. Попов, М. Рейдерман, В. Соловійова, М. Сумцов, Є. Товстуха, С. Швидкий, А. Шкарбан, В. Шухевич і ба-